

پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس
شهید سپهبد پاسدار حاج قاسم سلیمانی

همایش ملی
فرصت‌ها و تهدیدها
نوید دریا

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

همایش ملی
فرصت‌ها و تهدیدها
نوید دریایی

عنوان مقاله

نقش آب در ژئواستراتژی منطقه خلیج فارس با تاکید بر آینده پژوهی

نویسندگان:

دکتر هادی اعظمی (دانشیار جغرافیای سیاسی و عضو هیات علمی
دانشگاه فردوسی مشهد)

پروین دانشور (دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی دانشگاه فردوسی
مشهد)

آرش قربانی سپهر (پژوهشگر پسادکتری جغرافیای سیاسی دانشگاه
خوارزمی)

پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس
شهید سیدهدایت‌الله باستانی

همایش ملی
فرصت‌ها و تهدیدها
نوید دریا

مقدمه (بیان مسئله)

پیشینه پژوهش

سرفصل‌ها

کلیات تحقیق

مفاهیم، مبانی نظری
و تجربیات تحقیق

روش تحقیق

تجزیه و تحلیل

نتیجه‌گیری

مقدمه

آب بنیاد پیدایش، ماندگاری و کارایی واحدهای سیاسی-فضایی است که طی چند دهه اخیر مؤلفه های طبیعی و انسانی همچون تغییرات اقلیمی، رشد جمعیت، گسترش شهرنشینی توسعه اقتصادی آن را به یکی از جستارهای مهم ژئوپلیتیک بدل ساخته است.

آب نه تنها منبع حیات انسان هاست، بلکه برای بسیاری از جوامع نیز به عنوان یک منبع حیاتی مهم به شمار می رود. در رهیافت زیست محیطی، کمبود آب معضلی است که از شیوه ی مدیریت نادرست در اداره ی طبیعت و سیاست های نامعقول و ناپایدار در بهره برداری از این منابع حساس، ناشی می شود.

در رهیافت امنیتی، اعتقاد اصلی بر این است که آب، یک منبع جغرافیایی قدرت و کمبود آن یک معضل ژئواستراتژی و حیاتی برای توسعه ی اجتماعی و اقتصادی است که ملت ها را تحت تاثیر قرار می دهد و در پی آن قدرت سیاسی آن ها را تهدید می کند. از نظر سیاسی نیز دسترسی به آبهای آزاد و بین المللی برای یک کشور موقعیتی ممتاز محسوب می شود و نقش مهمی در سیاست خارجی آن کشور دارد. به همین دلیل پیش بینی شده که در آینده یکی از عوامل منازعات میان دولتها، منازعه بر سر منابع آب مشترک باشد.

سرفصل‌ها

کلیات تحقیق

مفاهیم، مبانی نظری
و تجربیات تحقیق

محدوده مورد مطالعه

تجزیه و تحلیل

نتیجه گیری

بیان مسئله

خلیج فارس از مهم‌ترین مناطق جهان و یکی از کانونهای ژئوپلیتیکی است که موقعیت استراتژیکی، ژئوانرژی و ژئواستراتژیکی خاصی داشته و به لحاظ ژئواکونومیکی خاستگاه ثروت کشورهای پیرامون خود و عرصه قدرت کشورهای صنعتی جهان است که دارای منابع عظیم انرژی فسیلی می‌باشد.

سرفصل‌ها

کلیات

پیشینه تحقیق

روش تحقیق

تجزیه و تحلیل

نتیجه‌گیری

انرژی و امنیت دو موضوع کلیدی و استراتژیک در این منطقه می‌باشند. داشتن این منابع منجر به دخالت قدرتهای خارجی در این منطقه شده و حضور این قدرتها در دهه‌های گذشته نوعی شبه استعمار را بدنبال داشته، لذا هر گونه تغییر در ساختار ژئواستراتژیک این منطقه حیات سیاسی، اقتصادی، نظامی جهان و کشورهای این حوزه را تحت تاثیر قرار می‌دهد.

بحران آب در خلیج فارس به یکی از عناصر موجد وضعیت خطرناک از لحاظ سیاسی تبدیل شده و این امر محتمل به نظر می‌رسد که در آینده‌ای نه چندان دور، یک عامل زیست‌محیطی مثل کمبود آب ممکن است به تنهایی مسیر را برای ایجاد تنش سیاسی هموار سازد.

هیدروپلیتیک بین حوضه ای برای تخصیص بهینه منابع

رویکرد ژئوپلیتیکی به نقش ایران در منطقه خلیج فارس

نقش عوامل ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیک در الگوی راهبردی معماری نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران

لوپچا و همکاران (۲۰۲۰)

سادات حسینی نصرآبادی و
احمدی (۱۴۰۰)

قاسمی و همکاران (۱۳۹۹)

سرفصل‌ها

کلیات

روش تحقیق

روش نمونه گیری

پیشینه تحقیق

مبانی نظری

تجزیه و تحلیل

نتیجه گیری

نقش آب و ژئواستراتژی

آب پایه ای ترین بنیاد زیستی است که پراکنش آن تابع ویژگی های آب و هوایی، الگوی بارش و موقعیت جغرافیایی مناطق است.

ژئواستراتژی به مثابه علم رابطه ژئوپلیتیک با استراتژی قلمداد می شود که نقش عوامل محیط جغرافیایی را در تدوین استراتژیها بخصوص طرح ریزی نظامی و حضور اثر بخش در میدان رزم و درک دقیق استراتژی و تاکتیک نظامی و آگاهی از تاثیر عوامل جغرافیایی بر عملیات نظامی اهمیت دارد.

تجزیه و تحلیل

کلیات

پیشینه تحقیق

روش تحقیق

تجزیه و تحلیل

نتیجه گیری

بحران زیست محیطی آب در منطقه ی خلیج فارس

تغییرات اقلیمی، رشد بی رویه جمعیت، صنعتی شدن، شهرنشینی، مصرف بیش از حد آب باعث ایجاد بحران آب گردیده است که خود اثراتی مانند خشکسالی، مهاجرت، بیکاری، رقابت بر سر منابع کمیاب آبی، بروز اختلافات مرزی و درون سرزمینی و... گردیده است.

در منطقه خلیج فارس چالش هایی وجود دارد که بحران آب ناشی از متغیر بودن آب و هوای آن یعنی تغییرات وسیع مکانی دما و بارش های بسیار نامنظم است و اغلب کشورهای حوزه ی خلیج فارس دارای منابع آب سطحی و زیر زمینی مشترک بوده و بهره برداری از آن ها همواره منازعات مختلفی را در میان آن ها به وجود آورده است.

تجزیه و تحلیل

کلیات

پیشینه تحقیق

روش تحقیق

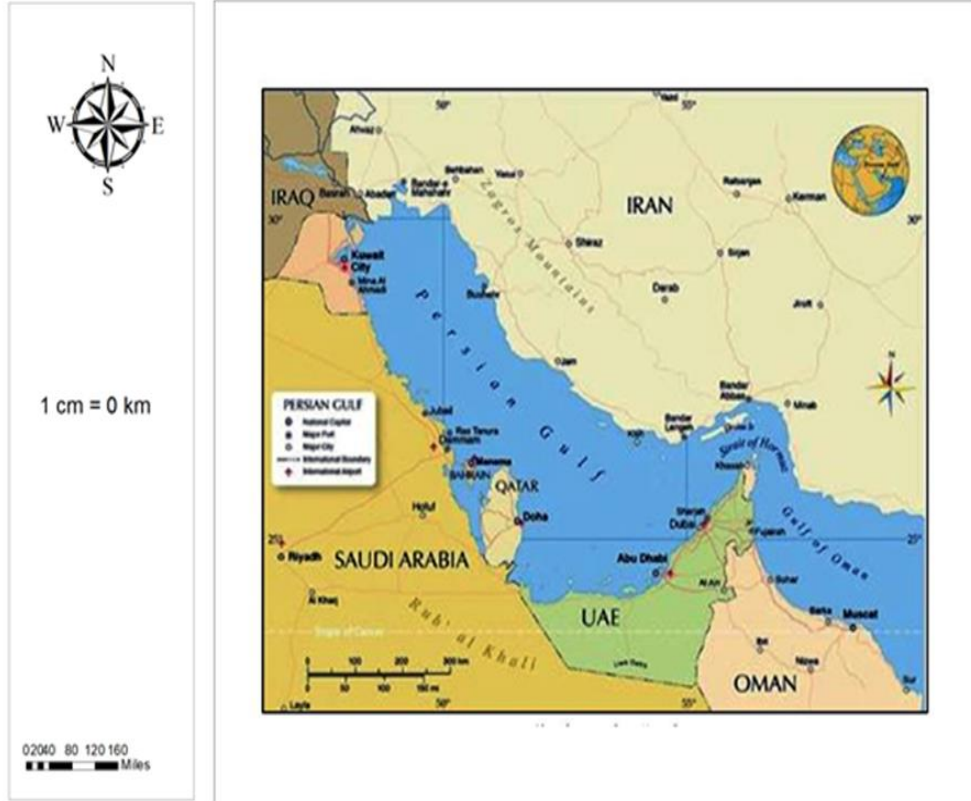
تجزیه و تحلیل

نتیجه گیری

موقعیت طبیعی و جغرافیایی خلیج فارس

خلیج فارس با وسعت ۲۳۲۸۵۰ کیلومتر مربع در جنوب ایران و شبه جزیره عربستان واقع شده و محور ارتباط بین اروپا، آفریقا، آسیای جنوبی و جنوب شرقی است و از نظر استراتژیک، در منطقه غرب آسیا، به عنوان بزرگ ترین مرکز ارتباطی بین سه قاره است که بخشی از یک سیستم ارتباطی بین دو دریای مدیترانه و سرخ و دو اقیانوس هند و اطلس را به هم پیوند داده، و به دلیل داشتن تنگه هرمز که یکی از استراتژیک ترین تنگه های جهانی است، از اهمیت ویژه ای برخوردار بوده است.

موقعیت خلیج فارس و بحر عمان در جنوب مطمئن ترین و بهترین موقعیت سیاسی را برای مرزهای جنوبی ایران فراهم ساخته است. خط ساحلی جنوب به طول ۱۸۸۰ کیلومتر شامل کرانه های شمالی خلیج عمان (از گواتر تا تنگه هرمز) و تمام کرانه های شمالی خلیج فارس و بخشی از ارون رود (شط العرب) از مصب آن تا دهانه نهرخین و مقسم المیاه شط می باشد.

بیان مسأله

کلیات پژوهش

پیشینه پژوهش

منطقه مطالعاتی

روش پژوهش

نتایج پژوهش

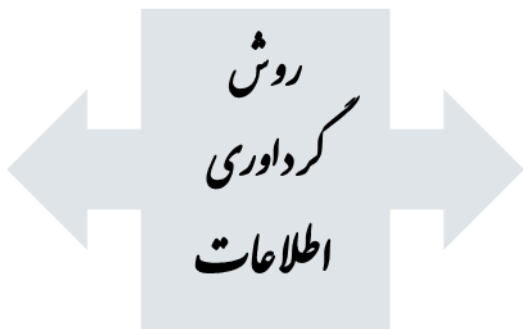
بر اساس ماییت: توصیفی-تحلیلی

روش‌های میدانی:
مشاهده، مصاحبه، مراجعه به
سازمان‌ها و ادارات

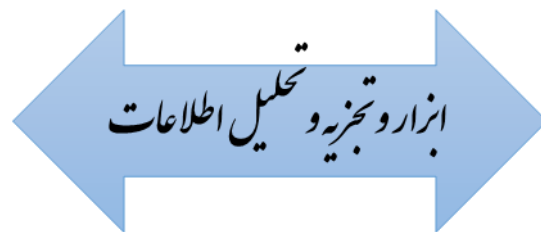
GIS

بر اساس هدف: کاربردی

مطالعات اسنادی: کتب، مقالات

mic mac

سرفصل‌ها

روش تحقیق

روش نمونه‌گیری

پیشینه تحقیق

تجزیه و تحلیل

نتیجه‌گیری

۳۱ عامل موثر بر نقش آب در ژئواستراتژی منطقه خلیج فارس

ثبات، امنیت و روابط سیاسی اقتصادی کشور ایران- انگیزه های کافی ملی و بین المللی جهت سرمایه گذاری اولیه- نگاه توسعه ای به شهر و منطقه از دید مسئولین ملی و محلی- اراده ملی در جهت ایجاد زیربناها در کوتاه مدت - وضعیت نژادی، قومی، زبانی و مذهبی	سیاسی
قابلیت ایجاد اتصال به کریدورهای حمل و نقل جاده ای و ریلی ملی و بین المللی - دسترسی به نوار مرزی کشور- دسترسی به مواد خام و انرژی - دوری از مرکز کشور - منابع آب- شرایط آب و هوایی - موقعیت شهر	موقعیت ژئواستراتژیکی
وجود تجهیزات و تاسیسات زیربنایی و امکانات و خدمات رفاهی در شهر - حمل و نقل و ارتباطات- کیفیت خاک و در دسترس بودن زمین - فعالیت های خانه سازی و بازار	زیرساختها
فعالیت های صنعتی، تولیدی و صادراتی- اشتغال- نیروی کار - سرمایه گذاری دولتی و خصوصی- صدور و خروج کالا- فعالیت های قاچاق کالا، انسان و مواد مخدر - فعالیتهای کشاورزی- گردشگری	اقتصادی
فضای اکولوژیک منطقه- فرهنگ شهرنشینی پایین، الگوهای مصرف، الگوهای رفتاری	اجتماعی و فرهنگی

- سرفصل‌ها
- کلیات**
- پیشینه تحقیق
- روش تحقیق
- تجزیه و تحلیل
- نتیجه گیری

چالش‌ها و پتانسیل‌های بعد سیاسی

ثبات، امنیت و روابط سیاسی اقتصادی کشور ایران - انگیزه های کافی ملی و بین المللی جهت سرمایه گذاری اولیه - نگاه توسعه ای به شهر و منطقه از دید مسئولین ملی و محلی - اراده ملی در جهات ایجاد زیربناها در کوتاه مدت - وضعیت نژادی، قومی، زبانی و مذهبی

پتانسیلها	چالشها
ثبات، امنیت و روابط سیاسی اقتصادی کشور ایران - پیوستگی ژئوپلیتیکی نژادی، قومی، زبانی و مذهبی	فقدان انگیزه های کافی ملی و بین المللی جهت سرمایه گذاری اولیه - عدم نگاه توسعه ای به شهر و منطقه از دید مسئولین محلی و ملی - عدم اراده ملی در جهت ایجاد زیربناها در کوتاه مدت

سرفصل‌ها

کلیات

پیشینه تحقیق

روش تحقیق

تجزیه و تحلیل

نتیجه گیری

چالش‌ها و پتانسیل‌های بعد موقعیت ژئواستراتژیکی

قابلیت ایجاد اتصال به کریدورهای حمل و نقل جاده ای و ریلی ملی و بین المللی - دسترسی به مواد خام و انرژی - دسترسی به بازارهای داخلی و خارجی - دوری از مرکز کشور - منابع آب - شرایط آب و هوایی - موقعیت شهر

پتانسیل‌ها	چالش‌ها
<p>قابلیت ایجاد اتصال به کریدورهای حمل و نقل جاده ای و ریلی ملی و بین المللی - دارای منابع آب زیرزمینی - موقعی مواصلاتی و ترانزیت شهر - دسترسی به بازارها داخلی و خارجی</p>	<p>عدم دسترسی به مواد خام و انرژی - دوری از مرکز کشور - وضعیت آب و هوایی نامناسب</p>

سرفصل‌ها

کلیات

پیشینه تحقیق

روش تحقیق

تجزیه و تحلیل

نتیجه گیری

چالش‌ها و پتانسیل‌های بعد از ساخت‌ها

وجود تجهیزات و تاسیسات زیربنایی و امکانات و خدمات رفاهی - حمل و نقل و ارتباطات - معادن و خاک خوب و در دسترس بودن زمین - فعالیت‌های خانه سازی و بازار

چالش‌ها	پتانسیل‌ها
عدم وجود تجهیزات و تاسیسات زیربنایی مناسب و نبود امکانات و خدمات رفاهی - عدم وجود فعالیتهای خانه سازی و بازار	برخورداری از ایستگاه راه آهن و جاده ترانزیتی - وجود معادن، خاک خوب و در دسترس بودن زمین

سرفصل‌ها

کلیات

پیشینه تحقیق

روش تحقیق

تجزیه و تحلیل

نتیجه گیری

چالش‌ها و پتانسیل‌های بعد اقتصادی

<p>فعالیت‌های صنعتی، تولیدی و صادراتی - اشتغال - نیروی کار - سرمایه‌گذاری دولتی و خصوصی - صدور و خروج کالا - فعالیت‌های قاچاق کالا، انسان و مواد مخدر - فعالیت‌های کشاورزی - گردشگری</p>	
چالش‌ها	پتانسیل‌ها
<p>محرومیت و نبود فرصت‌های اشتغال در شهر و منطقه - نبود فعالیت‌های صنعتی و تولیدی با جهت‌گیری صادراتی عدم سرمایه‌گذاری دولتی و خصوصی - وجود فعالیت‌های قاچاق کالا و انسان و مواد مخدر</p>	<p>امکان‌پذیری از نیروی کار ارزان - زمینه مناسب صدور و خروج کالا - وجود فعالیت‌های کشاورزی - قابلیت توسعه فعالیت‌های گردشگری در زمینه‌های مختلف</p>

سرفصل‌ها

کلیات

پیشینه تحقیق

روش تحقیق

تجزیه و تحلیل

نتیجه‌گیری

چالش‌ها و پتانسیل‌های بعد اجتماعی و فرهنگی

- تمایل ساکنین به ماندگاری در شهر - جمعیت - فضای اکولوژیک منطقه - فرهنگ شهرنشینی، الگوهای مصرف، الگوهای رفتاری	
پتانسیل‌ها	چالش‌ها
	عدم جمعیت کافی - فضای نامتعادل اکولوژیکی شهر و منطقه - فرهنگ شهرنشینی پایین، - تمایل ساکنین به ماندگاری در شهر الگوهای مصرف، الگوهای رفتاری

سرفصل‌ها

کلیات

پیشینه تحقیق

روش تحقیق

تجزیه و تحلیل

نتیجه‌گیری

تعداد چالش‌ها و پتانسیل‌ها برای هر کدام از بعدها

تعداد پتانسیل	تعداد چالش	بعد
۴	۳	سیاسی
۴	۳	موقعیت ژئواستراتژیکی
۲	۲	زیرساختها
۴	۳	اقتصادی
۱	۵	اجتماعی و فرهنگی
۱۵	۱۶	مجموع ابعاد

سرفصل‌ها

کلیات

پیشینه تحقیق

روش تحقیق

تجزیه و تحلیل

نتیجه‌گیری

مشخصات کلی ماتریس اثرات متقابل

شاخص	ابعاد ماتریس	تعداد تکرار	تعداد صفر	تعداد 6	تعداد 2	تعداد 9	تعداد p	جمع کل	درجه پرتی شدگی
ارزش	۳۲	۶	۸۰۳	۱۱۴	۰۹	۷۱	۰	۱۲۲	۵۸۱٪/۲

سرفصل‌ها

کلیات

پیشینه تحقیق

روش تحقیق

تجزیه و تحلیل

نتیجه‌گیری

متغیرها بر اساس میزان تاثیرگذاری و تاثیر پذیری، طبق ماتریس اثرات مستقیم، رتبه بندی شده اند.

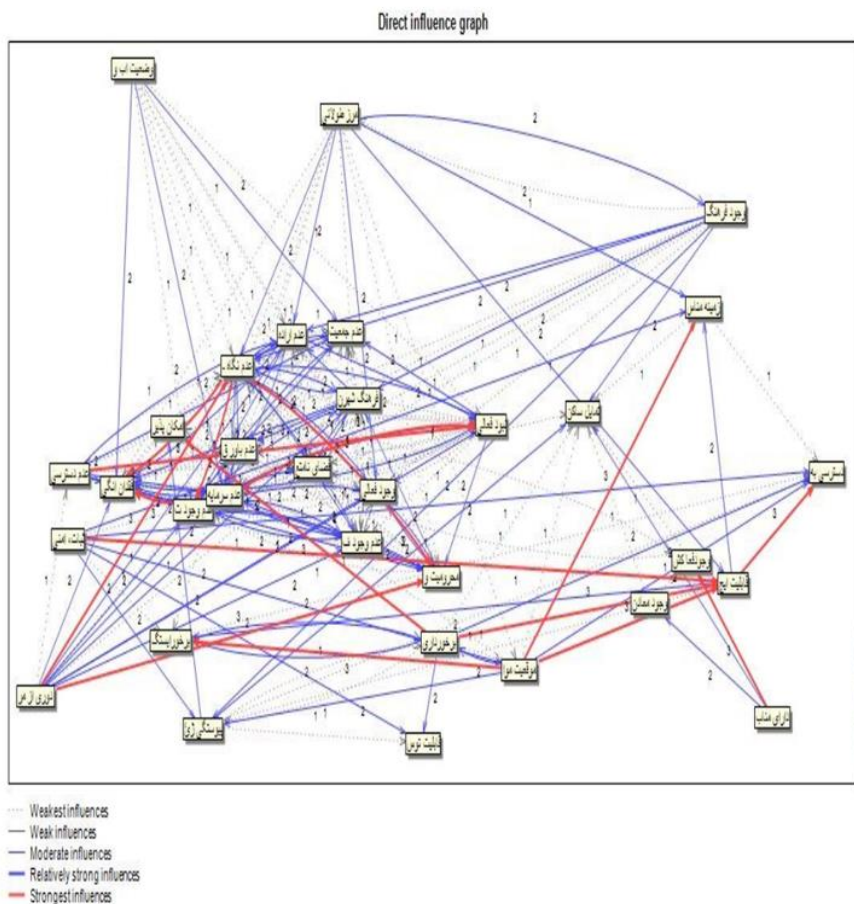

پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس
شهید سپهبد پاسدار حاج قاسم سلیمانی

همایش ملی
فرصت‌ها و تهدیدها
نوید دریایی

گراف مربوط به تاثیر گذاری مستقیم متغیرها

تاثیر گذاری مستقیم متغیرها بر روی همدیگر نشان داده شده است که خطوط با رنگ قرمز اثر گذاری زیاد، خطوطی آبی ضخیم، تاثیر گذاری پایین تر از خطوط قرمز خطوط آبی باریک، تاثیر گذاری کم را نشان می دهد.

سرفصل‌ها

کلیات

پیشینه تحقیق

روش تحقیق

تجزیه و تحلیل

نتیجه گیری

پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس
شهید سیدهدایت‌الله باستانی حاج قاسم سلیمانی

همایش ملی
فرصت‌ها و تهدیدها
نوید دریا

پلان اثرات غیر مستقیم بر اساس نام متغیرها

نتایج این بخش منتج از محاسبه اثرات غیر مستقیم متغیرها بر یکدیگر است و بر اساس این روابط، ممکن است، وضعیت پراکنش متغیرها در پلان تاثیرگذاری - تاثیر پذیری رتبه بندی متغیرها بر اساس تاثیر گذاری و اثر پذیری و... جایابی داشته باشند. تحلیل پراکنش متغیرها در وضعیت اثرات غیر مستقیم به دلیل شباهت آن به اثرات مستقیم آورده نشد و در بخش تحلیل جایابی مقایسه وضعیت متغیرها در روابط مستقیم و غیر مستقیم از طریق نمودار و جداول جابه جایی آن‌ها امکان پذیر است که در ادامه آورده شده اند.

سرفصل‌ها

کلیات

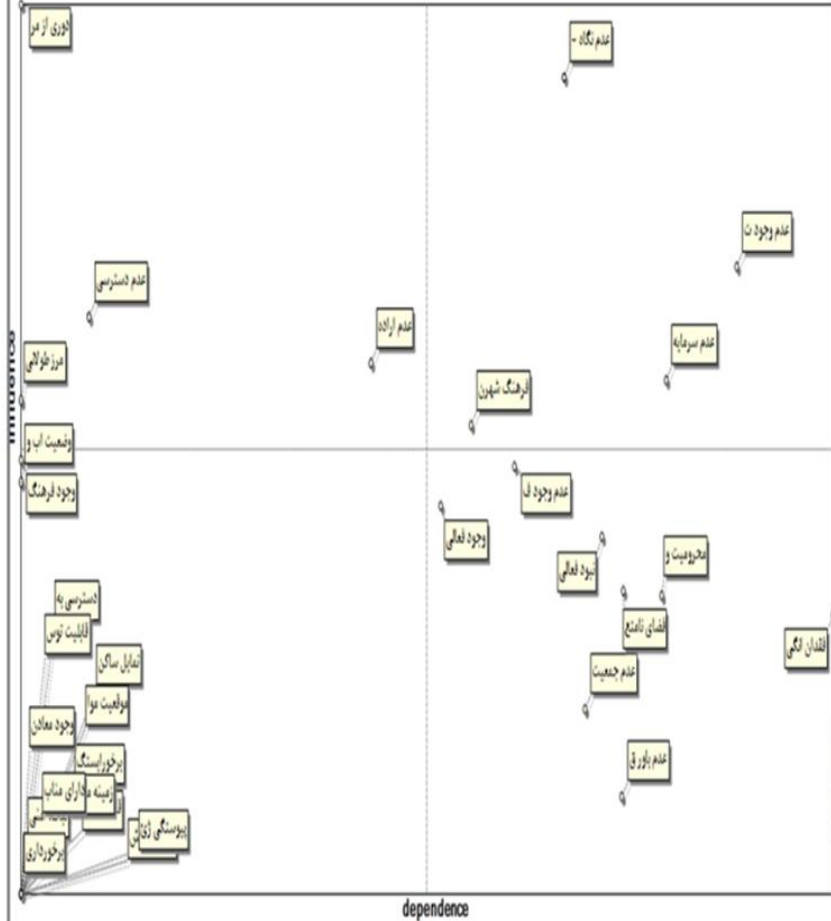
پیشینه تحقیق

روش تحقیق

تجزیه و تحلیل

نتیجه گیری

Indirect influence dependence map

پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس
شهید سید باسدار حاج قاسم سلیمانی

دانشگاه درائیس امام خمینی

همایش ملی
فرصت‌ها و تهدیدها
نوید دریا

Classement par dépendance

Rank	Variable
1	تقدان لنگی - 1
2	عدم وجود ت - 8
3	عدم سرمایه - 12
4	عدم نگاه - 2
5	حروریت و - 10
6	نود فعلی - 11
7	عدم جمعیت - 16
8	نضای لایق - 17
9	عدم اراده - 3
10	عدم باور ق - 14
11	عدم وجود ف - 9
12	وجود فعلی - 13
13	هنگ شهرن - 18
14	تالیب لیج - 21
15	دسترسی به - 25
16	تعلیل سلکن - 32
17	برخورلیستگ - 26
18	همینه مناس - 29
19	سنگی ژئ - 20
20	لکان بذیر - 28
21	دخورداری - 22
22	چوردنعاکش - 30
23	تالیب تویس - 31
24	تقویت هوا - 4
25	عدم دسترسی - 4
26	وجود فرهنگ - 15
27	وجود معادن - 7
28	میز طولانی - 5
29	نوری از مو - 6
30	رضعیت اب و - 19
31	ثبات، لندی - 19
32	ارای مناب - 23

Classify variables according to their influences

Rank	Variable
1	نوری از مو - 2
2	عدم نگاه - 2
3	عدم وجود ت - 8
4	عدم دسترسی - 4
5	میز طولانی - 7
6	عدم سرمایه - 12
7	تقویت هوا - 24
8	وجود فرهنگ - 15
9	عدم اراده - 3
10	هنگ شهرن - 18
11	ثبات، لندی - 19
12	دخورداری - 22
13	رضعیت اب و - 6
14	عدم وجود ف - 9
15	نود فعلی - 11
16	وجود فعلی - 13
17	حروریت و - 10
18	نضای لایق - 17
19	تالیب لیج - 21
20	سنگی ژئ - 20
21	تالیب لیج - 21
22	ارای مناب - 23
23	عدم جمعیت - 16
24	عدم باور ق - 14
25	برخورلیستگ - 26
26	وجود معادن - 7
27	همینه مناس - 29
28	لکان بذیر - 28
29	دسترسی به - 25
30	تعلیل سلکن - 32
31	تالیب تویس - 31
32	تعلیل سلکن - 32

متغیرهای غیر مستقیم و غیر مستقیم

جابجایی متغیرها بر اساس میزان تاثیرگذاری و تاثیر پذیری

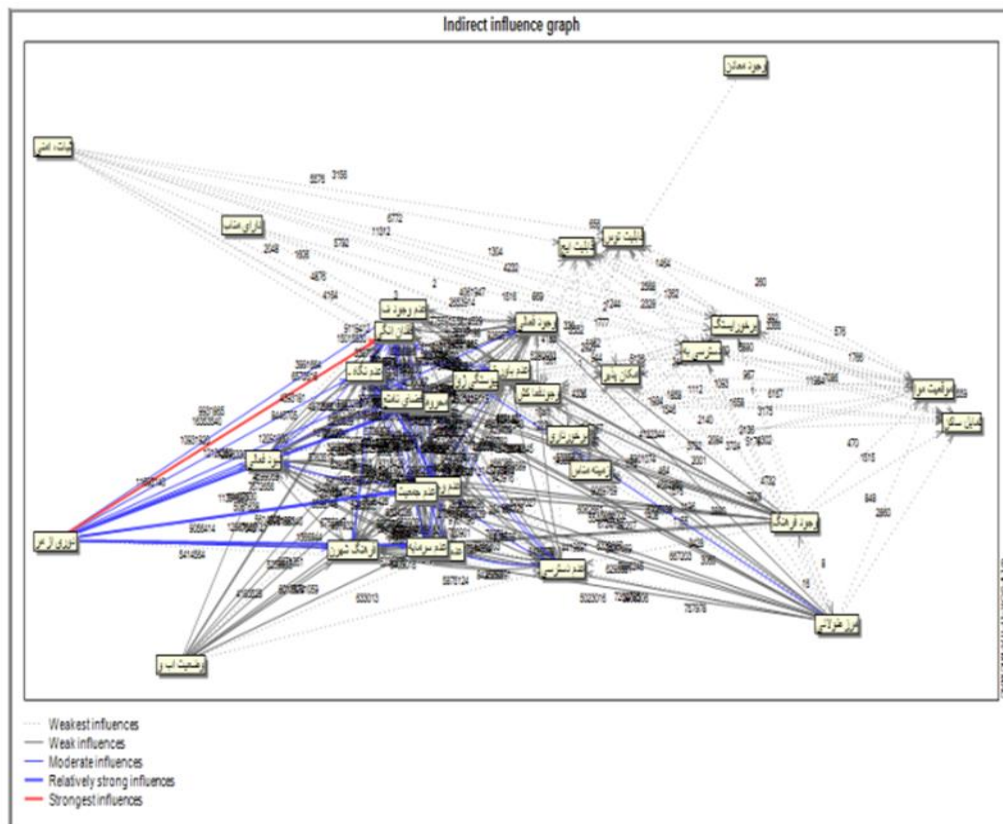
در اولین ستون رتبه متغیرهای تاثیر گذار، در دومین ستون، متغیرهای تاثیر گذار بر اساس روابط مستقیم، در سومین ستون، متغیرهای تاثیر گذار بر اساس روابط غیر مستقیم (جابجایی متغیرهای تاثیر گذار بر اساس روابط غیر مستقیم را نشان می دهد)، ستون چهارم، رتبه متغیرهای تاثیر پذیر، ستون پنجم، متغیرهای تاثیر پذیر بر اساس روابط مستقیم، در ستون ششم، متغیرهای تاثیر پذیر بر اساس روابط غیر مستقیم (جابجایی متغیرهای تاثیر پذیر بر اساس روابط غیر مستقیم را نشان می دهد).

پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس
شهید سیدهدی باسنادر حاج قاسم سلیمانی

همایش ملی
فرصت‌ها و تهدیدها
نوید دریا

پلان اثرات غیر مستقیم بر اساس نام متغیرها

تحلیل پراکنش متغیرها در وضعیت
اثرات غیر مستقیم به دلیل شباهت آن
به اثرات مستقیم آورده نشد.

سرفصل‌ها

کلیات

پیشینه تحقیق

روش تحقیق

تجزیه و تحلیل

نتیجه‌گیری

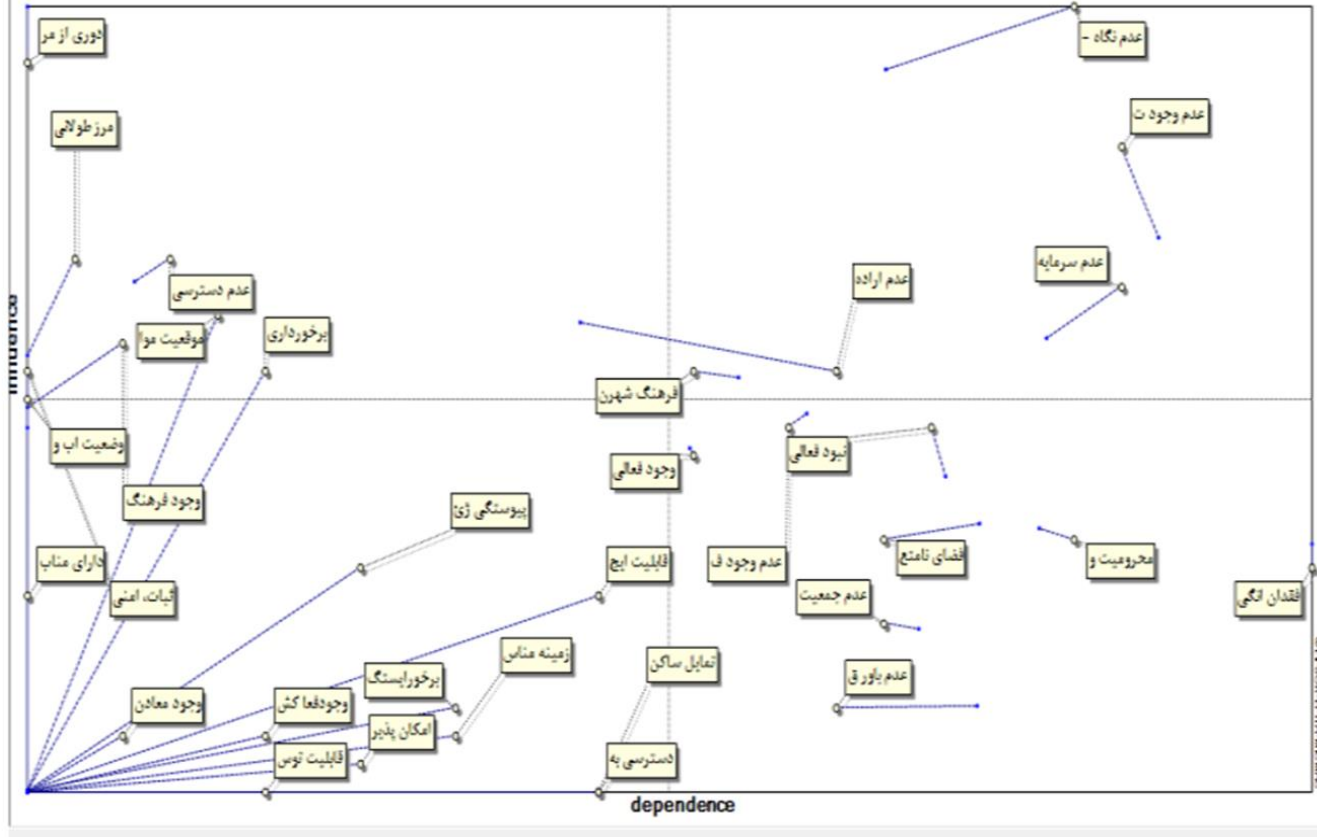

پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس
شهید سیدهدایت‌الله باستانی

همایش ملی
فرصت‌ها و تهدیدها
نوید دریایی

Displacement map : direct indirect

پلان جابجایی متغیرها بر اساس اثرات مستقیم و غیر

در تحلیل جابجایی **مستقیم** و وضعیت متغیرها در روابط مستقیم و غیر مستقیم از طریق نمودار و جداول جابه جایی آن ها امکان پذیر است.

نتیجه گیری

آب نقش مهم و تأثیر مستقیم در تأمین امنیت و کمبود شدید آب می تواند به جای ایجاد جنگ باعث همکاری بین دولت های حاشیه ی خلیج فارس شود. ارائه ی راهبردها و نظریات کاربردی در جهت استفاده ی بهینه از منابع موجود، حفظ منابع آبی محدود و مشترک بین دولت های منطقه، استفاده همراه با مدیریت آب در کشاورزی از سوی دولتها توأم با همکاری می تواند در سایر جوانب سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی نیز موجب ایجاد توافقات گستردهای شود. قطعاً در پیش گرفتن راه حل های معطوف به همکاری های مشترک، مانند کشاورزی یکپارچه در منطقه ی مشابه از نظر جغرافیایی و برداشت محصولات مشابه بدون نیاز به آب بسیار، نه تنها صادرات محصولات خاصی را در انحصار کشورهای این منطقه قرار می دهد که موجب صرفه جویی در هزینه ها نیز می شود، بلکه به تدریج باعث تعدیل روابط در سایر حوزه ها بین آنها نیز می گردد. این پژوهش حاضر با هدف آینده پژوهی بررسی نقش آب در ژئواستراتژی منطقه خلیج فارس با استفاده از مدل Mic mac تدوین شده است. در این پژوهش ۵ مولفه شامل (سیاسی ، ژئواستراتژیکی، زیر ساخت ها، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی) در نظر گرفته شده است. در مدل MicMac 31 عامل موثر در نظر گرفته شده است. و با استفاده از نظرات کارشناسان این ۳۱ عامل را به طور فرضی تکمیل کردیم.

پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس
شهید سیدهدایت‌الله باستانی حاج قاسم سلیمانی

همایش ملی
فرصت‌ها و تهدیدها
نوید دریا

پاس از حسن توجه شما